

УДК: 308.04.

ЖҮРҮМ-ТУРУМДУН ТҮРДҮҮ МАДАНИЯТТАРДА БЕРИЛИШИ

Шарипова Мастура – ОшМУ, ф.и.к., доценти

Аннотация

Бул макалада маданият аралык байланыштын маселелери каралат. Маданиятта жүрүм-турум эң башкы түшүнүктөрдүн бири болуп саналат. Андыктан түрдүү маданияттарда жүрүм-турум ар башкача берилет жана ар башка мааниге ээ болот. Ошол себептен жүрүм-турумдун түрдүү маданияттарда берилиши бул макалада ар түрдүү өңүттөн каралып мисалдар менен аргументтелди. Башка маданияттын өкүлдөрүнүн жүрүм-турумун түшүнүү үчүн ал маданиятка кандай жүрүм-турум салттуу экендигин тактоо керек экендиги тууралуу кенен сөз болду. Маданият аралык коммуникацияда ийгиликтүү иш алып баруу үчүн түрдүү маданияттардагы адамдардын жүрүм-турумунун өзгөчөлүктөрү тууралуу маалымат жетиштүү болуусу зарыл.

Ачкыч сөздөр: маданият, жүрүм-турум, маданият аралык коммуникация, эмпатия, симпатия, социомаданий топтор, инкультурация, этноцентризм, этикет

ОТРАЖЕНИЕ ПОВЕДЕНИЯ В РАЗНЫХ КУЛЬТУРАХ

Шарипова Мастура - ОшГУ, к.ф.н., доцент

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы межкультурной коммуникации. Поведение – одно из важнейших понятий в культуре. Следовательно, поведение имеет разное значение в разных культурах. Именно поэтому передача поведения в разных культурах рассматривается в данной статье с разных сторон и аргументируется примерами. Чтобы понять представителей других культур, шла широкая дискуссия о том, какое поведение традиционно для этой культуры. Чтобы успешно работать в межкультурной коммуникации, необходимо иметь достаточно информации об особенностях поведения людей разных культур.

Ключевые слова: культура, поведение, межкультурная коммуникация, эмпатия, симпатия, социо-культурные группы, инкультурация, этноцентризм, этикет

THE REFLECTION OF BEHAVIOR IN DIFFERENT CULTURES

Sharipova Mastura - Docent OshSU, Ph.D.

Annotation

This article examines the issues of intercultural communication. Behavior is one of the most important concepts in culture. Therefore, behavior has different meanings in different cultures. That is why the transmission of behavior in different cultures is considered in this article from different angles and argued with examples. In order to understand the behavior of representatives of other cultures there was a wide discussion about what kind of behavior is traditional for that cultures. In order to successfully work in intercultural communication, it is necessary to have enough information about the characteristics of the behavior of the people in different cultures.

Key words: culture, behavior, intercultural communication, empathy, sympathy, sociocultural groups, inculturation, ethnocentrism, etiquette

Адамдын жашоо образы, баскан-турганы, өнүгүүсү көп кылымдык цивилизациянын жыйынтыгы, ал укумдан-тукумга өтүп келет, ал адамдын кайсы бир этностук группага, улутка, жашка, жашоо ыңгайына тиешелүүлүгүнө байланыштуу болот. Мындай өзгөчөлүктөрүнө карабастан адамдар дайыма бири-бири менен карым-катышта болуп, маалымат алмашат,

билим жаатында болсун, ишкерлик жаатында болсун иш алып барып, үзгүлтүксүз байланышта болуп турушат. Бул байланыш-катышта ар маданияттын өкүлүнүн жүрүм-туруму, мүнөзү албетте айырмаланып тураары мыйзам ченемдүү көрүнүш. Ушундай бөтөнчөлүктөрдү ар түрдүү маданияттардагы эң көп колдонулган белек беришүү жагдайынан көптөгөн айырмачылыктар бар экенин байкоого болот.

Маселен, германиялык бизнесмендер алгачы ирет кытай, япон шериктештери менен мамиле курганда алар биринчи жолугушууда эле кичинекей сувенир сыяктуу белектерди тартуу кылышкан. Немис өнөктөштөрү бул жүрүм-турумду туура эмес түшүнүшкөн. Анткени немис ишкерлери үчүн биринчи байланышууда эле бейтааныш адамдардан белек алуу жат көрүнүш катары бааланчу. Баарыдан мурда бул белектер кардарлардын жүрүм-турумунун амалкөйлүк мотивдери жөнүндөгү жыйынтыкка негиздөөгө кызмат кылат деп түшүнүшкөн. Ал эми азияттык маданият өкүлдөрү үчүн белек берүүнүн мааниси боюнча маселе таптакыр башка мааниге ээ эле. Анын өкүлдөрү үчүн иштиктүү мамилелер баарыдан мурда жеке мамилелерге байланышы (базаланышы) керек. Ошондуктан келечектеги узак мөөнөттүү мамилени түзүү үчүн бекем түрдөгү жеке мамилелерди жаратуу менен баштоону ойлошот. Муну, биринчи иретте, кардардын ишеничтүүлүгүнө жана баалуулук көрүнүштөрүнүн шайкештигине негиздеп текшерешет. Өнөктөштөрдүн кызыкчылыктары качан гана бири-бирине дал келери ачык жана так болгондо мындай мамилелерге (белек беришүү сыяктуу) жол берилет. Азияда болсо ишкерлик карым-катыштардын жакшы алып баруу үчүн биринчи кезекте жеке мамилелер жакшы болушу керек деп эсептелет. Азияттыктар үчүн мындай жүрүм-турум ишти андан ары алып ийгиликтүү алып кетүүгө өбөлгө түзөт. Мындай жагдай карым-катыштын андан ары тоскоолдуксуз болуусуна алып келет деп ишенишет. Мамилелердин ушундай тизмеги алгач эле ишкердик алакаларды жүргүзүү менен шартталат. Ошондуктан ал Европадагыдай байланыштын эң соңку баскычы боло албайт. Европада пара катары эсептелген бардык иштерден оолак болууга умтулушат. Сый чакырыктар жана тартуулар сыяктуу жагдайлар сатып алуу аракетин катары саналат. Батышта ишкердик мамилелерди талапчыл жана категориялык этикада түзүүгө аракет кылышат, ошондой эле эч кандай башка жагдайларга уруксат жок.

Мисалга тартылган жагдайлардагы жүрүм-турумдардын эки системасы бири-бирине караманча дал келбейт, каршы турат: батыштык жүрүм-турум катуу талапка, ал эми чыгыштык жүрүм-турум болсо баш ийүүчүлүккө негизделген. Мындай жагдайда европалык маданиятта ишкердик өнөктөштөрдүн жүрүм-турумун экономикалык сарамжалдуулуктун негиздери менен баа берсе, Чыгышта көз карандылык далилдөөчү маңызды өз ара мамиле түзөт. Жогорудагы үлгүлөрдөгү мисалдарда көрүнгөндөй, ар тараптуу, баарына ылайык келген “нормалдуу жүрүм-турумдун” болбойт тура. Өзүбүзгө тиешелүү болгон маданияттын жүрүм-турумдук эрежелер да ар тараптуу (универсалдуу) мааниге ээ болбойт экен. Бөтөн маданияттын катышуучуларынын жүрүм-турумун түшүнүү үчүн ал маданиятка кандай жүрүм-турум мүнөздүү болорун аныктоо зарыл. Жүрүм-турумдар ордосунда дал келбөөчүлүк, карама-каршылык пайда болгон учурда эки маданиятка да түшүнүктүү болгон орток бир жүрүм-турум эрежелерин иштеп чыгуу абзел болот. Орток бир жүрүм-турум эрежелери болбосо, кээде түрдүү маданияттардын өз ара алакалашуу аракеттери ишке ашпайт. Буга тарыхта миңдеген далилдер бар. Айрыкча, мындай ийгиликсиз алакаларды тилдик барьер менен гана түшүндүрүп келишкен. Маданий айырмачылык эске алынбай, натыйжасыз байланыштын себептери тилди жакшы түшүнбөгөндүктөн деп гана коюшат. Ал эми маданий

айырмачылык, жүрүм-турум эрежелеринин дал келбөөсү көмүскөдө калат. Мындай себептер өз ара мамилелешип жаткан тараптар үчүн түшүнүксүз, тунгуюк бойдон каылып кетет.

Коммуникациянын жүрүшүндө маданият өкүлдөрүнүн жүрүм-туруму чоң мааниге ээ жана маданият аралык байланышка тийгизген таасири да күчтүү [3, 45]. **Биринчиден**, бул маданияттын жеке бөтөнчөлүгүнө тиешелүү маселе, инсан өзүнүн маданиятын бир эле мезгилде ар түрдүүчө өздөштүрөт жана кабылдайт. Алгач тарбия жана билим менен кабылдаса, ал эми кийин жашоодогу түрдүү учурлар өз маданиятын өздөштүрөт жана бул процесс баш аламан түрдө өтөт. Түрдүү жүрүм-турумдук аракеттер таасир этүүсү мүмкүн. Бул атайын чоң изилдөөнү талап кылат. Мындай мааниде маданият калкып турган ушул айсбергте окшош. Ушул сыяктуу эле маданияттын да көрүнбөгөн бөлүгү негизинен акыл-эстин астында болот да, ал өзгөчө бир кырдаалдарда качан гана башка маданият же анын өкүлдөрү менен карым-катыш түзгөндө, алакалашканда калкып чыгат. Маданиятты түпкү туюм менен кабыл алуу байланыш үчүн зор мааниге ээ болот, эгерде байланыш жүргүзүп жаткан адамдын жүрүм-туруму андан негизделген болсо, анда байланыш процессин түзүү бир кыйла маселени жаратары анык. Себеби, алардын бөтөн маданиятты кабыл алуу жараяны аң-сезимдүү талдоо ахыбалында болбойт.

Кыймыл-аракет, жүрүш-турушубуздун көбүнесе үлгүлөрү маданияттын туундусу түрүндө дапдароо, бөтөн маданияттын өрнөктөрүн да ойлонбой туруп кабылдайбыз. Маселен, американын аялдары эркектерге салыштырмалуу көбүрөөк жылмайышат, жүрүш-туруштун бул түрү акыл-эске негизделбеген адат болуп саналат. Ушул мезгилге дейре жөөттөр диний китеби болгон Тооратты төө минип турган сыяктуу артка чалкалап алып окуйт. Мындай манера сан кылымдар мурун пайда болуп, анын актуалдуулугунун жок болгонуна бир канча убакыт болгон, антсе да ал манера маданияттын бир көрүнүшү катары сакталып калган. Жүрүм-турумдун сандаган ушундай үлгүлөрү пайда болушу боюнча да, маңызы боюнча да түпкү туюмга негизделбеген. **Экинчиден**, адамдардын байланыштык жүрүш-турушун негиздеген эң башкы көрсөткүчү катары, Хош аныктаган “маданий көз айнек” мезгили саналат. Мында ар түрдүү улуттар өзүнүн жеке маданиятын башкы борбор жана бардык нерселердин өлчөмү катары санайт. Акыл-эстүү адам катары өзүнүн жүрүш-турушун жана кабылдоо усулдарын өзүнүн маданиятынан гана келип чыккандыгын жана башка маданияттын өкүлдөрү башкача көз караштарга, баалуулуктардын системасына жана нормаларына ээ экендиги эске алынбайт.

Чыныгы турмуштан элдердин дайымкы жүрүм-туруму оолакташып кеткендей сезилет. Алар аалам ошондой, аларга көзгө көрүнгөн гана нерселерден тургандай элестетишет, конкреттүүлүктү гана көрүшөт, абстрактуу түшүнүктөргө анча маани беришпейт, маданияттагы кээ нерселер көмүскөдө калат да, кээ бир кырдаалдарда ал калкып чыгып түшүнбөөчүлүктү, карама-каршылыкты жаратат. Эрежеге ылайык, бул инсандардын өзүнүн дүйнөгө болгон көз карашынан экендигин этибарга алышпайт. Дээрлик баардык маданияттын өкүлдөрү жеке өзүнүн маданиятын эң жакшы деп эсептешет жана ошону гана туура деп ишенип алышкан. Мындай болгон учурда бөлөк маданияттар жеке өзүнө салыштырылып, өзүнүн баасын ала албай, басмырланып калышы мүмкүн. Түрдүү маданияттардагы жүрүм-турум нормаларынын орток бир типке салынбагандыгы албетте көйгөй жараташы турган иш. Ишкердик чөйрөгө көп зыяндарды алып келиши толук мүмкүн. “Өзүн” эң мыкты деп эсептеген жогорудагы түшүнүк бөтөн маданият менен мамиле курууда бир топ түшүбөстүккө алып келерин айтып өтүк. **Үчүнчүдөн**, карым-катыш түзүү учурунда улуттардын жүрүм-туруму курчап турган чөйрө жана ошол мезгилде жаратылган кырдаалдын ыңгайы

менен шартталат. Биздин баскан-турганыбыз, жүрүм-турумубуз ар кандай шарт-кырдаалда ар түрдүү болуп калат. Инсандын кыймыл-аракети ал жайгашкан жерге байланыштуу (аудитория, ресторан, офис) жүрүм-турумдун жалпы бир нормасына баш ийип турат. Ар кайсы жерде эле каалагандай жүрүм-турум жасай берүүгө да болбойт. Белгилүү бир норманын алкагынан чыгууга да болбойт. Маселен, ар түрдүү маданияттарда диний жөрөлгөлөрдү аткарууда жүрүм-турум эрежелери түрдүү өзгөчөлүккө ээ. Мексикада эркектер менен аялдар сыйынуучу жерге чогуу барышат жана сыйынууда үн чыгарбай турушат. **Иранда**, тескерисинче, эркектер менен аялдар бирге басышпайт жана кызмат аткарууда псалма ырдашат. Байланыш кырдаалы катышкан тараптардын жүрүм-турумуна өзүнүн шарт-талаптарын белгилейт. Кырдаалдын ар бир учурунда катышуучу өзүн ар башкача алып жүрүү милдети коюлат. Маселен, кээ бир маданиятта үчүн үйлөнүү тоюнда тынч жана обочо туруу норма катары эсептелсе, ал эми европалык, орусиялык жана башка маданияттарда бул окуя бийик музыка, бий жана көңүл ачуулар менен коштолот.

Төртүнчүдөн, байланыштык жүрүш-туруш коммуникация процессинде созулган убакыттын санынан жана күндүн бөлүгүнөн көз каранды болот жана ачыкталат. Инсандар убакыттын тардыгынан мамилени тездетүүгө жана сүйлөшүүнү бүтүргөнгө (кандайдыр бир маанилүү жана керектүү нерселерди жасаш үчүн) умтулушат. Көбүнчө европалык жана америкалык маданиятта убакыт орчундуу мааниге ээ болуп саналат. Мында көбүнесе иш-аракеттер жана кадамдар катуу тартипте убакыт боюнча бөлүштүрүлгөн жана ар бирине өзүнө тиешелүү убакыт берилет. Э.Холл байкагандай: “Америкалыктар үчүн убакыт бөлүштүрүү - адамдардын бири-бирине кандай мамиледе экендигинин көрсөткүчү, алар үчүн иштин маанилүүлүгүнүн, алардын коомдогу ордунун көрсөткүчү”[3, 57]. Сүйлөшүүнүн (анын мүнөзүнө жараша) ар бир учуру сутканын кайсы бир учурунда өтөт. Аны түшүнүү үчүн ар ким өзүнөн мындай суроого жооп бериши керек: күндүзү саат экидеги менен түндөсү саат экидеги телефон чалууларга бирдей маани берсизби?

Маданият аралык коммуникация жеке деңгээлде дүйнөгө болгон түрдүү көз караштарга туш келет, коммуниканттар өз дүйнө таанымдарынын ар башкалыгын анчейин деле этибарга ала беришпейт. Өз көз карашын туура деп эсептешет, дүйнөнү өзүнүн билим деңгээлине, жаш курагына, улутуна жараша кабылдашат. Коммуниканттардын жүрүм-туруму жагдай-шарт менен мүнөздөлөт. “Өзүнүн оюна келгендей мамиле жасоо” кардарга карата этноборбордук позиция катары аңкоолук, сый мамиле жасабагандык болуп эсептелет. Жыйынтыгында кандай болгон шартта да маданият аралык өз ара мамилелешүүдө эки тарапта тең түшүнбөстүк, карама-каршылык жаралбагандай атмосфера түзүлгөндө гана иштиктүү сүйлөшүүлөр ийгиликтүү болот.

Колдонулган адабияттар

1. Акишина А.А., Кано Х., Акишина Т.Е. Жесты мимика в русской речи, Лингвострановедческий словарь.-М.: Русский язык, 1991.-114 с
2. Аллан Пиз. Язык телодвижений. –М: Эксмо-пресс, 2002.-272с
3. Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация.-М.: Академия, 2003
4. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. –М.: Сов. энцикл., 1969.-607с
5. Байбурун А.К. Топорков А.Л. У истоков этикета: Этногр. очерки –Л.: Наука, Ленинградск. Отд-ние, 1990.—165с
6. Бгажников Б.К. Психология и техника коммуникативного поведения адыгов Национально –культурная специфика речевого общения народов СССР.-М.: Наука, 1982.-47-75с

7. Бейсембаева С.Б., Момынова Б. Казахско-русский толковый словарь мимика и жестов в казахском языке. –Алматы Казак университети, 2003.-136б
8. Бейсембаева С.Б. Невербальные компоненты коммуникации в казахском языке. Дисс.канд. филол.наук.-Алматы, 2002